

La necròpoli del turó de l'Escorxador (Roses, Alt Empordà)

ANNA M. PUIG GRIESSENBERGER I BIBIANA AGUSTÍ FARIAS

Fora dels límits del perímetre estricte de la Ciutadella, especialment cap a tramuntana i llevant, se'ns està mostrant un espai arqueològic de gran interès. Si bé, en els inicis de la recerca, els investigadors s'havien concentrat en l'àrea que encerclen les muralles de la fortificació, avui dia és de sobres conegut i demostrat que extramurs del recinte hi trobem indicis d'ocupacions i activitats estretament relacionades amb els establiments que se succeeixen dins del jaciment. L'interès i voluntat de l'actual ajuntament ha permès que aquelles troballes que, esporàdicament, es feien evidents en antigues obres i diversos moviments de terres, ara siguin objecte d'excavació arqueològica, fet que ha permès documentar adequadament quin era l'ús d'aquests espais al llarg de les èpoques. Els treballs es troben, per ara, en un estadi inicial, atès que estem parlant d'una zona que avui dia està pràcticament del tot urbanitzada, això fa que la recerca estigui subjecta a la promoció de nous habitatges i a la reordenació d'espais municipals. És el cas de l'excavació de la necròpoli que hem batejat amb el nom del turó de l'Escorxador.

El cementiri que ens ocupa es troba situat a uns 300 m al nord-est de la Ciutadella (vegeu **fig. 1**). Fou localitzat en un solar, d'uns 2.000 m² de superfície, afectat per la construcció d'un nou edifici¹, que se situa just al davant del mercat municipal, entre els carrers Dr. Arruga, Pep Ventura i Dr. Barraquer (vegeu **fig. 2**). El topònim del turó de l'Escorxador li ve donat pel fet que prop del lloc hi havia l'escorxador municipal, avui desaparegut. Com a turó, es tracta d'un lloc elevat, per damunt de l'espai circumdant, oposat al que denominem turó de Santa Maria, aquest dins del recinte de la Ciutadella, on es troba el primer assentament grec, amb una àmplia successió d'hàbitat, especialment com a lloc de culte, fins al temple i monestir romànics de Santa Maria, que li dona nom. Avui dia és difícil

---

¹ L'empresa constructora 103.407 S.A. es féu càrrec de la intervenció arqueològica.

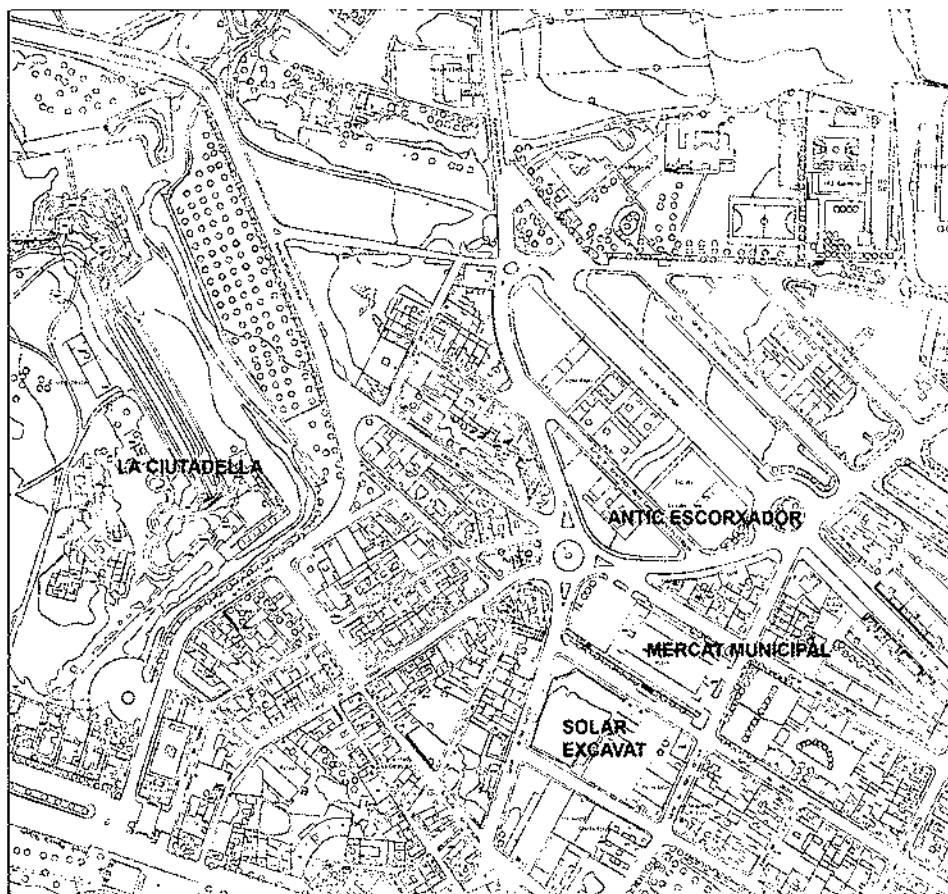

Figura 1. Situació de cementiri del solar de davant del mercat respecte al jaciment de la Ciutadella.

reconèixer aquesta topografia; en altres ocasions hem comentat com fou altament modificada per la construcció de la fortificació moderna (Puig, 1998, 116-118).

La possibilitat que el lloc pogués oferir restes arqueològiques venia recolzada pel fet que, ja durant la urbanització de la zona als anys 60 del segle passat, s'hi havien trobat restes d'inhumacions. La gent que ho recorda descriu les restes humanes relacionades amb tombes de coberta de lloses de pissarra i *tegulae*, així com la troballa d'àmfores, que, molt probablement, correspondrien a enterraments infantils. Sabem que el solar objecte d'excavació, antigament sembrat de vinya, havia proporcionat nombroses restes arqueològiques; al marge de diverses sepultures, es parla

també de monedes i altres materials². Efectivament, tan bon punt iniciàrem els treballs, i a una cota molt superficial, aparegueren les restes, força malmeses, d'una necròpolis, la qual s'estenia per la meitat sud del solar, mentre que la resta semblava lliure, a excepció de l'extrem nord, on es va localitzar un gran forat d'escombrella. Aquest consistia en una fossa excavada en el sòl, de planta ovalada i secció còncaua, que amidava més de 4'5 m de llargada³ per una amplada de 4 m i una fondària de 2 m, a l'interior de la qual es va recuperar abundant material ceràmic, fet que va permetre de datar-la entre la segona meitat del segle II i inici del segle III dC.

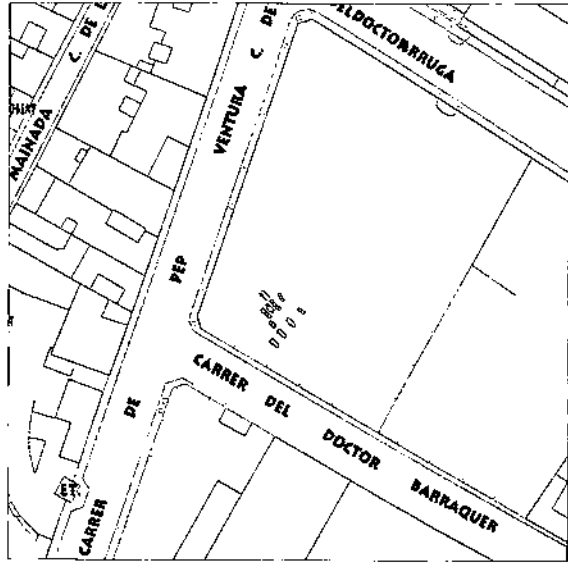

Figura 2. Localització de les tombes dins del solar objecte d'excavació

La necròpolis d'inhumació

Malgrat l'estat de conservació, a causa de les esmentades obres d'urbanització dels anys 60⁴, fou possible recuperar un total de 10 tombes d'inhumació, totes elles concentrades a la meitat sud del solar, en uns 80 m² quadrats de superfície. Amb algunes variants, es diferenciaren dos tipus principals de tombes: les construïdes amb obra i les de caixa de *tegulae*.

² Notícies que hem recollit de veïns de la zona i transeünts que s'apropaven a l'excavació i que recordaven aquestes antigues troballes.

³ El traçat del carrer al nord, entre el solar i el mercat, degué destruir-la parcialment, de manera que no ha estat possible determinar la seva llargada total.

⁴ No descartem que la zona també pogués haver estat afectada pels moviments de terres realitzats durant la construcció de la contraguàrdia de terra –avui desapareguda– que cobria i defensava el baluard de Sant Jaume de la Ciutadella, la qual es troba a uns 100 m escassos a ponent.

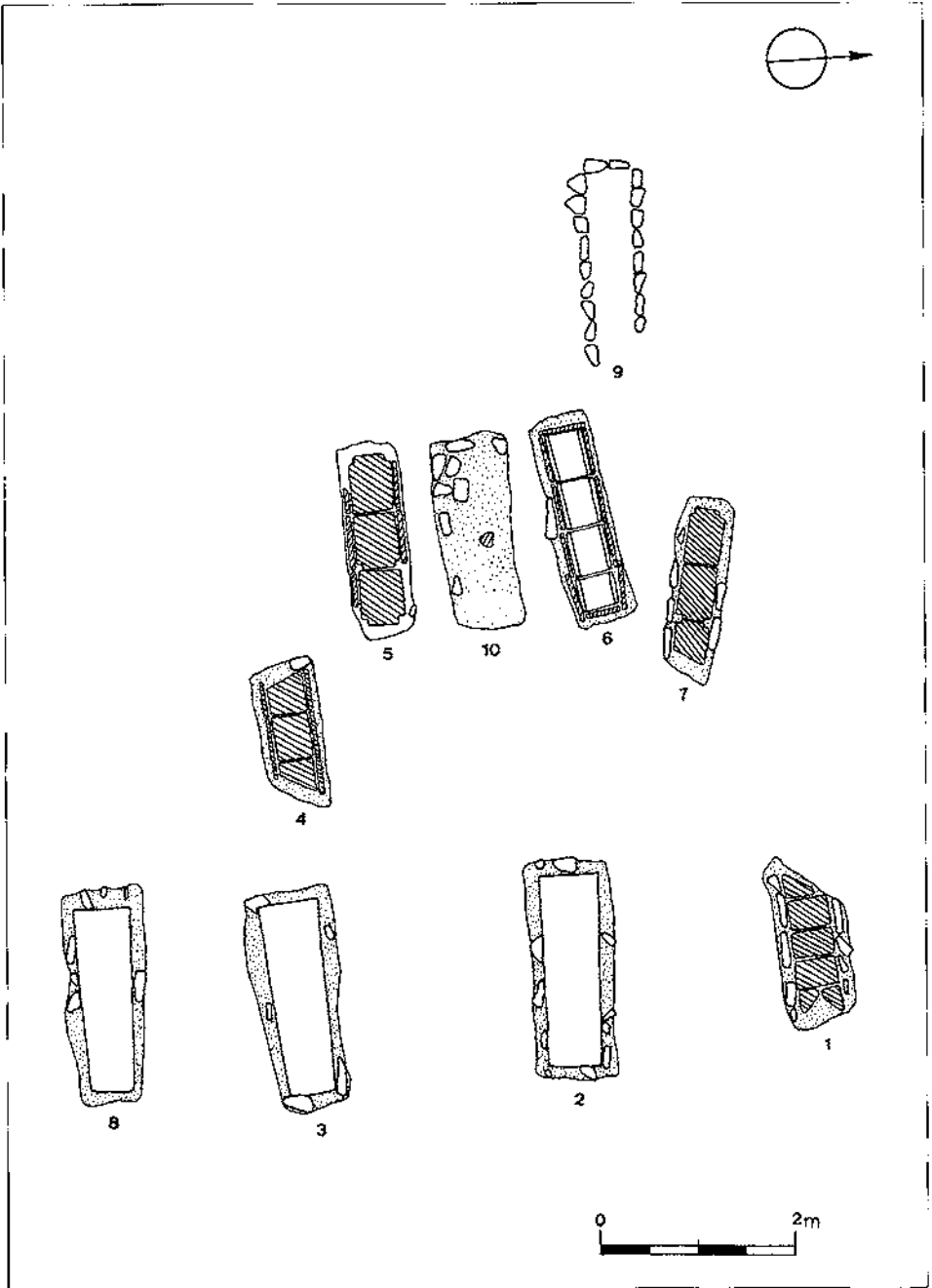

Figura 3. Planta detallada de les tombes excavades.

Tombes d'obra: tipus 1

Es tracta d'unes caixes, d'una llargada entre 183 i 195 cm, de planta lleugerament trapezoïdal, amb la capçalera uns 10 cm més ampla que els peus -uns 60 cm per 50 cm-, excavades en el sòl, amb el perímetre construït a base d'un encofrat de pedres de mides diverses lligades amb abundant morter, revestit a l'interior amb un enlruit de morter de calç. La base també estava feta d'obra -alguna més ben acabada que altra-, mentre que ignorem quin seria el sistema de coberta, ja que no se n'ha conservat cap traça; no obstant això, considerem que el més probable és que fos de lloses de pissarra o de tegulae. D'aquest tipus serien les tombes 2, 3, 8 i, molt probablement, la 10 (vegeu fig. 3 i 4). Una variant d'aquestes presentava els laterals disposats en sec, sense lligar amb morter, vegeu la tomba 9, amb unes mides menors pel que fa a l'amplada: 45 cm a la capçalera i 38 cm als peus.

Aquestes tombes es caracteritzen per ser, majoritàriament, de reinhumació successiva. Així es dona en les tombes 2 i 3. A la primera hi trobem un mínim de set individus adults, un jove i un perinatal, mentre que a la 3 hi ha quatre adults i un infant. No passa el mateix amb les tombes 8 i 9, on només hi havia dipositat un sol individu.

És interessant destacar la troballa de nombrosos claus de ferro⁵, grans, repartits per diversos punts de la base, majoritàriament a tocar els laterals, els peus i la capçalera. Suposem que aquests claus podrien correspondre a alguna mena d'estructura de fusta col·locada amb el primer individu inhumat, similar potser a una lli-

Figura 4. Tipus de tomba amb el perímetre construït a base de pedruscall lligat amb morter (foto excavació).

⁵ Estem parlant d'un total de 40 claus per només 3 tombes.

40.432

Figura 5. Llàntia corresponent al conjunt funerari de la tomba núm. 2 (foto M. Casanovas).

es repeteix de manera similar en els marges. A la base hi ha una marca de terrisser consistent en una D majúscula incisa, mentre que sota el bec n'hi ha una altra que dibuixa una mena d'espiga, també incisa (vegeu **fig. 5**).

Caixes de *tegulae*: tipus 2

La resta de tombes, 5 en total, es caracteritzen per estar construïdes a base de peces ceràmiques de construcció, de mides i tipus diversos, disposades sobre el sòl, ben lligades amb morter. Tot i que els laterals es conserven en mal estat, s'intueix que estarien fets amb tipus similars de peces, disposades verticalment, algunes reforçades amb murets d'obra fets a base de pedres lligades amb morter de calç. En cap cas s'han conservat restes de la coberta, tot i que les dades apunten cap a la utilització del mateix tipus de material. Totes elles presenten una planta i secció rectangular, orientada en sentit est-oest, entre 182 a 190 m de llargada per 46 a 70 cm d'amplada, en funció de les peces utilitzades per a la seva construcció. La tomba 1 utilitza a la base cinc toves de forma quadrangular, de 30 per 40 cm; similar devia ésser la tomba 4, però el seu estat de conservació ens impedeix precisar-ne les mides. Les tombes 5 i 7 utilitzen bipedals a la base: la primera se serveix de tres peces de 55 per 45 cm, mentre que a

⁶ Correspon a la forma Ponsich IVC; Deneuve XII; Hayes IIA i B; Atlante Tav. CLX, forma X A2, 7. No s'ha trobat cap paral·lel pel que fa a la decoració i, menys encara, pel que fa a les marques de la base. Avui es troba exposada al Museu de la Ciutadella, núm. d'inv. 40.432.

tera, damunt la qual reposaria el cadàver, a fi de no col·locar-lo directament damunt la base d'obra, que és senzilla i irregular.

L'únic objecte documentat fou una llàntia d'una possible imitació local de les del tipus anomenat de canal de TS Africana⁶, localitzada a l'extrem dels peus de la tomba 2, datada, grosso modo, entre la fi del segle IV-V dC. Presenta el disc decorat amb un motiu central geomètric que combina quatre triangles units per la base amb petits cercles entre ells, el qual

la segona les tres són de 57 per 37 cm. Finalment, la tomba 7 utilitza tres *tegulae* i mitja de 36/37 per 50/51 cm de costat (vegeu fig. 6).

La pràctica totalitat d'aquestes tombes són d'inhumació individual, a excepció de la tomba 6, en la que s'hi dipositaren dos individus, un d'adult i un de jove, el que ens està indicant que la reinhumació successiva en aquest tipus de tomba no es descartava.

Pel que fa a ofrenes, només en un cas s'ha trobat una petxina *cardium edule* amb perforació antròpica prop de la xarnera, col·locada al costat del turmell dret de l'individu de la tomba 5, que sembla femení.

Organització de l'espai funerari

Malgrat que les dades de què disposem són escasses, sembla que el cementiri del turó de l'Escorxadador estaria organitzat i ben ordenat. El que sabem del cert és que totes les sepultures estaven col·locades seguint la mateixa orientació, en sentit est-oest, amb la capçalera a l'oest. A més, hem observat certs indicis que ens podrien estar indicant una determinada planificació de l'espai funerari. En primer terme, i tal com podem veure en la planta (vegeu fig. 3), s'entreveu una col·locació de les tombes en filades paral·leles, traçades en sentit nord-sud, encara que sense guardar una distància uniforme entre si. A la vegada, però, observem com aquestes s'agrupen per tipus dins l'espai, és a dir, les tombes de caixa d'obra estan relativament juntes, mentre que les de caixa de *tegulae* fan el mateix, a ponent d'aquestes.

Figura 6. Tipus de tomba de caixa de *tegulae*, amb els laterals molt malmesos (foto excavació).

Observacions antropològiques

La diversitat d'estructures sepulcralis també es va fer patent a nivell de les inhumacions que contenien. Com ja hem apuntat, mentre les tombes de *tegulae* estaven concebudes, en principi, per a un sol individu, les fosses d'obra tenien una fondària suficient com per a acollir les restes sepulcralis de diversos individus, d'una manera successiva. Cal dir que les restes de les estructures col·lectives s'han conservat millor que les individuals, atesa la seva profunditat i major invulnerabilitat als treballs agrícoles o urbanístics, mentre que les darreres, més superficials, han estat alterades per uns o pels altres sistemàticament.

Pel que fa a les estructures individuals, la majoria dels casos contenien un individu adult, orientat d'est a oest, en posició de decúbit dorsal, reposant directament sobre la base de l'estructura, amb les cames estirades i els braços també estirats al costat del cos. Excepcionalment, una de les estructures acollia dos individus⁷: un primer individu adult, amb les connexions articulars notablement alterades en fer el segon dipòsit, el qual corresponia a un adult femení. Del primer dipòsit es van mantenir les cames i peus en el seu lloc original i el crani va passar a ocupar un l'angle al sud-oest de la capçalera, mentre que la resta va ser estreta i posteriorment barrejada en el reompliment. El segon individu va ser col·locat sobre les cames del primer, amb el crani en l'angle nord-oest, en norma frontal i connectat amb la mandíbula. Els genolls d'ambdós individus es varen trobar molt ajuntats, la qual cosa ens fa pensar en la possibilitat d'una mortalla funerària que els estrenyés aquesta part del cos. Tant aquesta observació com la connexió mandibular condueixen a interpretar un reompliment de la caixa immediatament després del segon dipòsit, que equivaldria a la clausura de l'estructura.

En les estructures col·lectives, el material esquelètic apareixia desconnectat, objecte d'algunes reordenacions. En el cas de la núm. 2, al marge de l'individu en posició, varen localitzar-se restes de set cranis més, apartats cap als extrems, cinc als peus i dos a la capçalera, mentre els elements toràcics i coxals es repartien pel centre de la fossa i els ossos llargs arrencats també al centre. L'individu en posició, probablement el darrer dipòsit, corresponia a un jove entre 15 i 18 anys, que ocupava l'espai nord de la tomba. La presència de restes disperses d'un individu perinatal feren augmentar el nombre mínim d'individus a 9.

En l'estructura núm. 3 el remenament havia estat menys important que en l'anterior, amb les restes dels diversos individus sobreposades seguint la posició de decúbit dorsal i només els cranis (3 neurocranis als peus i 4 mandíbules a la capçalera) i alguns

---

⁷ Una altra estructura contenia restes supernumeràries, per bé que de manera marginal (diàfisi tibial), en el reompliment de l'individu.

elements desconnectats s'havien convertit en part del reompliment, mentre es conservaven algunes connexions anatòmiques. La darrera de les estructures d'aquest tipus, la núm. 8, només contenia les restes d'un sol individu adult en la base, desconnectat, amb els elements esquelètics seguint l'orientació est-oest, agrupats al sud de la fossa.

El cementiri en el context de l'ocupació tardoromana al jaciment de Roses

La troballa del cementiri a les proximitats de la Ciutadella de Roses, ens porta a relacionar aquesta ocupació funerària amb les restes d'hàbitat d'aquesta època localitzades a l'interior de l'esmentat recinte fortificat. Aquesta possible connexió se'ns fa més evident si tenim en compte l'antiga topografia del lloc, un paisatge que avui no podem entendre atesa la desfiguració provocada tant per la construcció de la Ciutadella, com per les reformes urbanes de la segona meitat del segle passat. Malgrat tot, si ens situem en el lloc, encara podem apreciar les característiques d'un terreny enturonat, amb suaus pendents cap a migdia, en direcció al mar, i cap a ponent, vers la Ciutadella, espai que, abans de la construcció de les muralles, estaria travessat per una riera, avui coneguda amb el nom de rec Fondo, que separaria aquest turó del de Santa Maria, el qual s'elevava a l'oest del rec.

El reconeixement d'aquesta topografia, juntament amb els resultats de les successives excavacions portades a terme al jaciment de la Ciutadella, ens ha permès saber que la part més baixa de la vessant del turó de l'Escorxador, als marges del port situat a la desembocadura del rec Fondo, i davant de la platja, és on s'hauria desenvolupat l'ocupació romana en el lloc, la qual sembla que s'inicia entorn el segle II dC i que perdura fins al segle VI. A partir d'aleshores l'àrea s'abandona com hàbitat i el lloc apareix ocupat, almenys al llarg del segle VII, per una extensa doble àrea funerària, la del turó de santa Maria i la del Port (Puig 1999, 273-274). Si ens fixem en la cronologia inicial de l'esmentada ocupació, veiem com aquesta coincideix amb la primera documentada a l'espai del solar davant del mercat, identificada amb l'abocador ceràmic, el qual, no podem descartar que podria tenir alguna relació amb els habitants que en aquesta època es concentren a l'àrea immediata al port.

La datació del cementiri del turó de l'Escorxador l'hem situat, a partir de la troballa de la llàntia, així com per la tipologia de les tombes, en un context cronològic postquem la darrerria del segle IV i el segle V dC. Tot i que l'extensió del cementiri descobert és minsa, tenim la certesa que aquesta era molt més gran. Hi ha certes notícies que ens porten a sospitar que aquesta necròpolis s'estendria en tots els sentits, al voltant del solar. De fet, ens consta que durant les obres del mercat municipal, situat més al nord, així com les d'un edifici a llevant i en els carrers immediats, aparegueren restes d'altres tombes, de les quals, lamentablement, no en tenim cap registre arque-

ològic. Tot plegat ens està definint una àmplia necròpolis, estesa pels vessants sud i oest del turó de l'Escorxador, que sembla arribaria pràcticament fins a la Ciutadella⁸.

Aquesta cronologia ens situa en un moment relativament anterior o contemporani a l'inici del cementiri que s'organitza a l'entorn de la basílica paleocristiana, descoberta als anys 40 sota els fonaments de l'església romànica de Santa Maria. La tipologia de les tombes té alguna similitud amb les corresponents al moment més antic de l'anomenada necròpolis del turó de Santa Maria, especialment amb aquelles fetes amb caixa de pedruscall, és a dir, de murets d'obra de pedra lligada amb morter. El que no podem concretar, per ara, és si ambdós cementiris corresponen a grups humans diferenciats, o si s'estableix un marge cronològic entre ambdós, l'un amb una tradició d'inhumació culturalment romana, situada fora de la població⁹, i un altre de tradició cristiana, ubicat al costat de l'església. L'escàs coneixement sobre el moment inicial del cementiri del turó de Santa Maria i la impossibilitat de precisar la cronologia del cementiri del turó de l'Escorxador, són el principal handicap a l'hora d'aclarir aquest punt.

---

⁸ En un solar situat a l'avinguda Miquel Oliva Prat, amb cantonada amb el carrer Tarragona, es trobaren unes tombes infantils en àmfora, datades del segle V dC (Nieto, 1993, 176)

⁹ Al respecte ens sembla interessant apuntar la possibilitat que aquest cementiri es trobés en els marges d'un antic camí de sortida de la població, el qual, resseguint la base de les Alberes, per la zona on avui hi ha les viles de Palau, Pau, Vilajuïga, es dirigia cap a la via que penetrava els Pirineus pel coll de Banyuls.